

กรมศิลปากร

กับการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี

สมเด็จพระ ลีลาวโรดม*

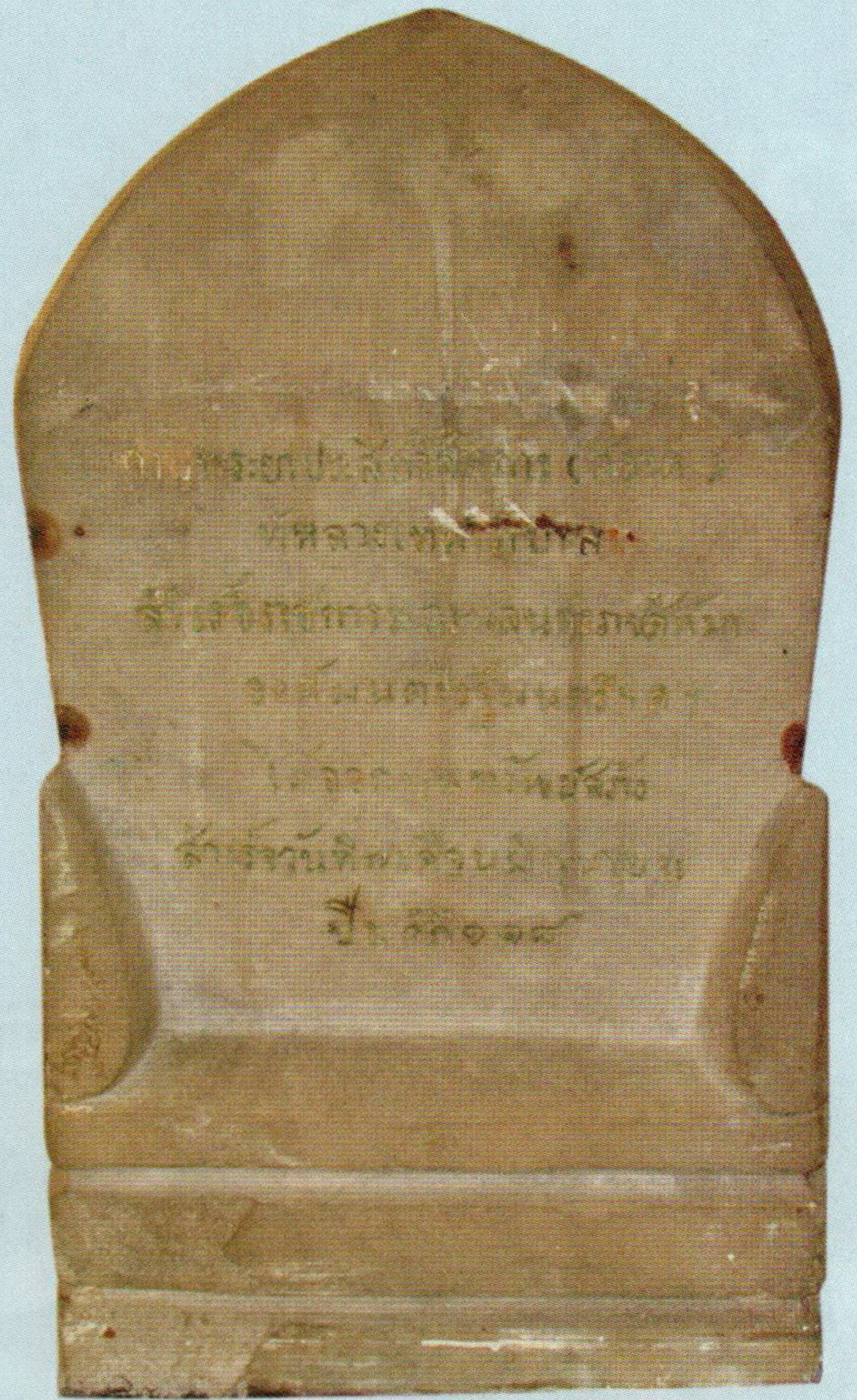

รูปที่ ๑ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี

อนุสาวรีย์ เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อการระลึกถึง คุณงามความดีของบุคคลต่าง ๆ ที่มีคุณูปการต่อประเทศชาติหรือบ้านเมือง โดยมีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการพิจารณาอนุมัติการออกแบบและการก่อสร้าง^๑ เช่น ท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) เป็นปูชนียบุคคลที่ประชาชนชาวจังหวัดนครราชสีมาให้ความเคารพนับถือ และได้มีการสร้างอนุสาวรีย์ของท่านขึ้นที่บริเวณด้านหน้าโบราณสถานประตูชุมพล อำเภอเมือง นครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา (รูปที่ ๑)

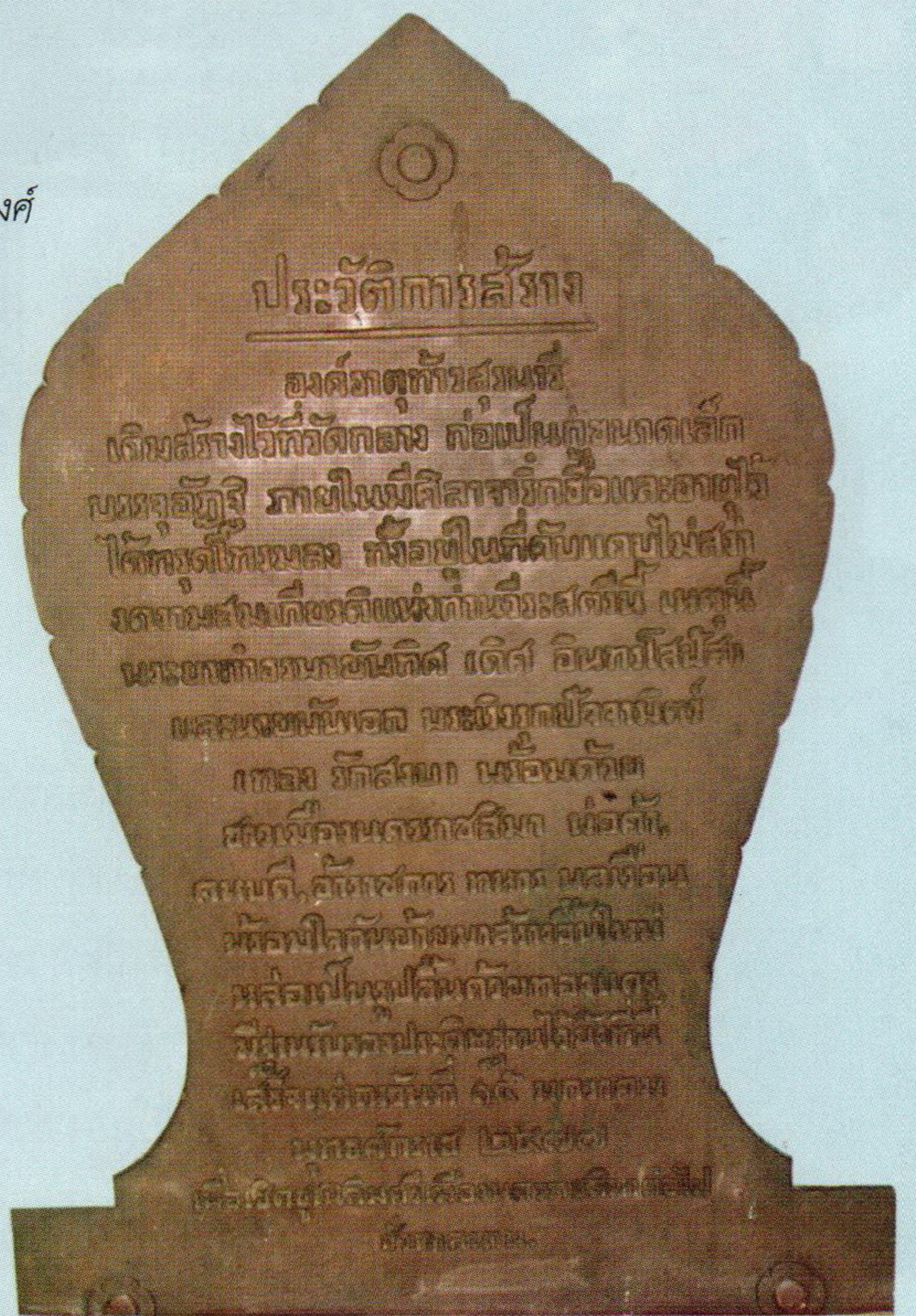
* นักโบราณคดีชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา กรมศิลปากร

^๑ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ และการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ. ๒๕๒๐

รูปที่ ๒ หลักศิลาจารึกชื่อท้าวสุรนารี เดิมอยู่ที่ธาตุนครบุรี
ของท่านในวัดกลาง (วัดพระนารายณ์มหาราช) (บน)
และแผ่นโลหะจารึกประวัติการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (ล่าง)
ปัจจุบันเก็บรักษาและจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ

ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า ท้าวสุรนารีถึงแก่กรรมเมื่อเดือน ๕ ปีชวด จัตวาศก จุลศักราช ๑๒๑๔ (พุทธศักราช ๒๓๙๕) เจ้าพระยามหินทรวิบูลย์สามีมของท่านได้ฌาปนกิจศพ และสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิไว้ ณ วัดศาลาลอย ต่อมาเจดีย์องค์นี้ชำรุด พระยาประสิทธิศัลการ (สะอาด สิงหเสนี) ผู้สำเร็จราชการมณฑลนครราชสีมา ได้บริจาคทรัพย์สร้างเจดีย์หรือธาตุนครบุรีขึ้นใหม่ที่วัดกลาง (วัดพระนารายณ์มหาราช) สร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ (พุทธศักราช ๒๔๔๒)^๒ (รูปที่ ๒) และจารึกข้อความบนหลักศิลาไว้ดังนี้

^๒ พันศ ศกุนตนาถ และคณะบรรณาธิการ, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครราชสีมา, (นครราชสีมา, นิวสมบูรณการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๙๓ - ๒๙๔.

อนุสาวรีย์ ท่านท้าวสุรนารี (โม) อายุได้ ๘๑ ปี ถึงแก่กรรม เดือน ๕ ปีชวดจัตวาศก จุลศักราช ๑๒๑๔

พระยาประสิทธิ์ศิลปการ(สอาด) ข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลนครราชสีมา องค์มนตรี รัฐมนตรี ฯลฯ ได้ออกทุนทรัพย์สร้าง สำเร็จวันที่ ๗ เดือนมิถุนายน ปีรัตนโกสินทรศก ๑๑๘

ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ พระยากำธรพายัพทิศ (ดิศ อินทรโสฬส) ข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมา มีหนังสือถึงอธิบดีกรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๗ แจ้งความประสงค์ของประชาชน ชาวนครราชสีมาว่าจะจัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีขึ้น ความตอนหนึ่งในหนังสือดังกล่าวมีดังนี้

“ด้วยประชาชนชาวนครราชสีมา มีความจำนงที่จะสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (โม) โดยหล่อรูปด้วยทองแดง ประดิษฐานไว้ที่หน้าประตูชุมพล ทั้งนี้ประชาชนขอมอบให้ข้าพเจ้าเป็นผู้จัดการ

ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า นายช่างที่จะทำการครั้งนี้ ควรแก่ศิลปากรอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าจึงได้ปรารภให้พระสาโรจน์รัตนนิมมาน หัวหน้ากองสถาปัตยกรรมทราบไว้ชั้นหนึ่งแล้ว ตกลงพร้อมที่จะรับทำในราคาเงิน ๑,๐๐๐ บาท ข้าพเจ้าขอให้ค่าแรงอีก ๒๐๐ บาท รวม ๑,๒๐๐ บาท แต่ในขั้นต้นจะให้เงิน ๕๐๐ บาท สำหรับซื้อสิ่งของเครื่องอุปกรณ์บางอย่างก่อน ทั้งนี้พระสาโรจน์ฯ รับจะทำให้ภายในเดือนธันวาคม พ.ศ. นี้”^๓

แบบของรูปหล่อท้าวสุรนารีในครั้งแรก พระทวารภินิมมิตร ข้าราชการกรมศิลปากรได้ออกแบบเป็นรูปสตรีนั่งบนเตียง มีเครื่องยศพานหมาก กระโถน ตั้งอยู่ข้าง ๆ แต่แบบนี้ไม่ได้

นำมาใช้ รูปหล่อท้าวสุรนารีที่ตั้งแสดงอยู่ในปัจจุบันนั้น ออกแบบและปั้นหล่อโดยศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี (Professor Corrado Feroci) ช่างชาวอิตาลี ซึ่งเป็นข้าราชการกรมศิลปากร มีหลักฐานว่ากว่าจะได้เป็นรูปหล่อดังกล่าว ได้มีการออกแบบไว้หลายแบบมาก ดังปรากฏลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๗ ในหนังสือ สำนวนสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ดังนี้

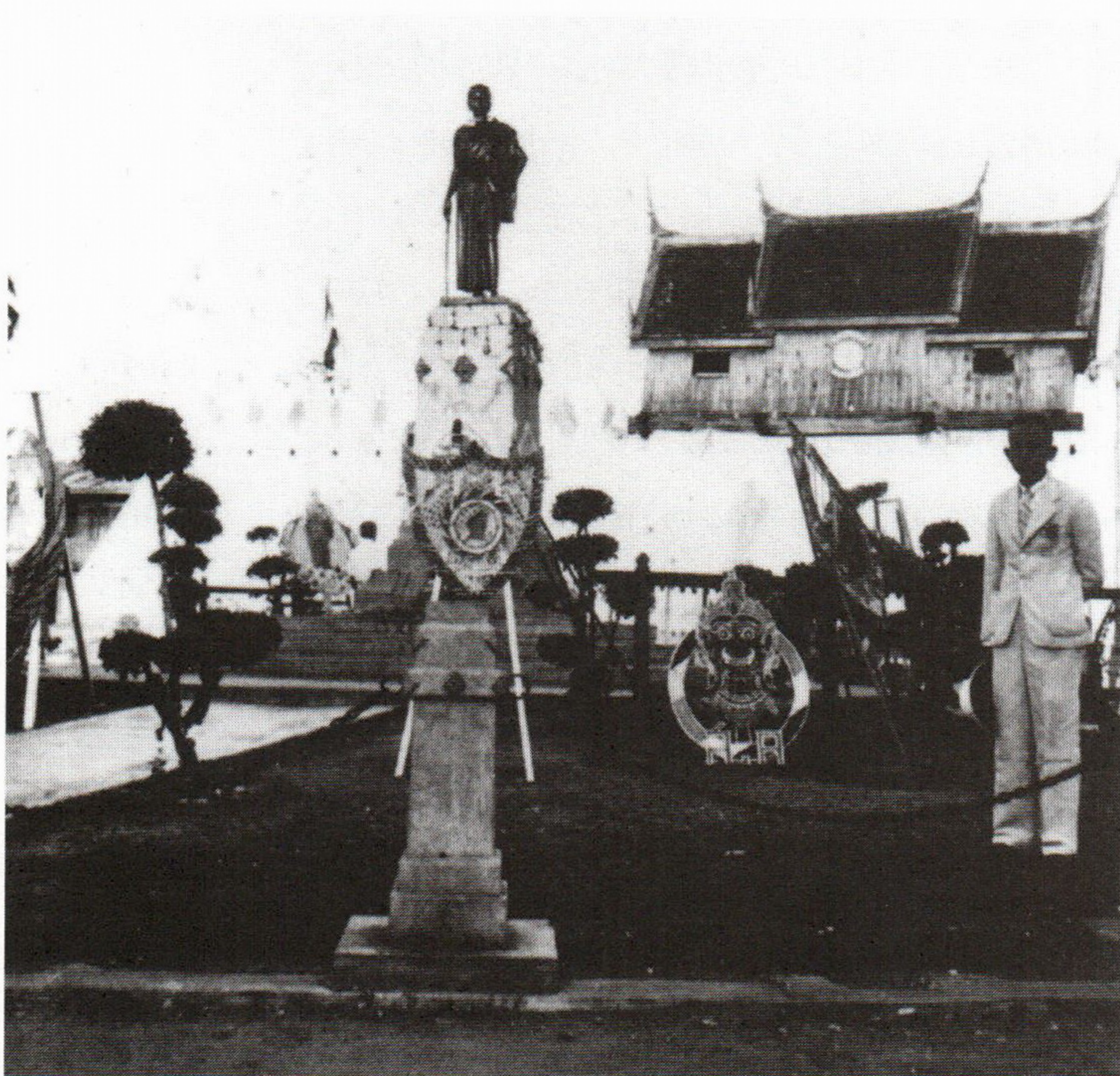
“...ต่อมาเกล้ากระหม่อมไปที่ศิลปากรสถาน เห็นนายเพโรจีปั้นดินเป็นรูปผู้หญิงยืนถือดาบอยู่ตัวเล็ก ๆ หลายตัว ทำต่าง ๆ กัน ถ้ามว่าทำอะไร แยกบอก ว่าทำผู้หญิงโคราช ใครก็ไม่รู้ที่วาระกับผู้ชายนั้น เกล้ากระหม่อมก็เข้าใจ แล้วได้แนะนำว่าเราไม่รู้จักตัวหน้าตาเป็นอย่างไรไม่รู้ ทำไม่ได้ดอก ทำ Allegory เป็นนางฟ้าถือดาบดีกว่า แยกเห็นด้วย ต่อมาอีกสองสามวัน เกล้ากระหม่อมไปอีก เห็นแก้ปั้นไว้หน้าเอ็นดูดี เป็นรูปหญิงสาว ผมยาวประบ่า ใส่มาลาคือพวงดอกไม้สด นุ่งจีบ ห่มสไบสะพักสองบ่า ยืนถือดาบเกล้ากระหม่อม เห็นก็รับรองว่าอย่างนี้ดี

มาเมื่อก่อนหน้าจะเขียนหนังสือถวายนี้ไปเห็นปั้นตัวเบ้อเร่ออย่างที่ทูลมา ถ้ามว่าทำไมไม่ทำเป็นรูป Allegory แยกบอกว่าเขาไม่เอา”^๔

รูปท้าวสุรนารีหล่อด้วยทองแดงหนัก ๓๒๕ กิโลกรัม สูง ๑.๘๕ เมตร เป็นรูปสตรีในท่ายืน ไว้ผมทรงดอกกระพุ่ม นุ่งจีบเป็นผ้ายกมีลายเชิงห่มสะพัก (ผ้าห่มเฉียงบ่า) ด้วยผ้ากรองทอง ศีรษะมองต่ำเล็กน้อย มือขวาถือดาบ มือซ้ายท้าวสะเอว ยืนในลักษณะก้าวเท้าซ้ายไปข้างหน้าเล็กน้อย และพักเข้าซ้าย

^๓ “การสร้างอนุสาวรีย์ ท้าวสุรนารี (พ.ศ. ๒๔๗๗),” เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ศธ ๐๗๐๑.๔๑/๒, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

^๔ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สำนวนสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ภาค ๒ (กรุงเทพฯ, บริษัทคุณช่าง จำกัด, ๒๔๙๔) หน้า ๓๗๘ - ๓๘๐.

รูปที่ ๓ ประติมากรรมรูปท้าวสุรนารี และอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีก่อนที่จะสร้างฐานขึ้นใหม่ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๐

ตั้งอยู่บนแท่นฐานสี่เหลี่ยมสูง ๒.๕๐ เมตร อยู่กลางสนามวงกลมบริเวณหน้าประตูชุมพล^๕ (รูปที่ ๓) สำหรับประติมากรรมต้นแบบรูปท้าวสุรนารีรูปนี้ ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่หอประติมากรรมต้นแบบกรมศิลปากร (รูปที่ ๔)

จังหวัดนครราชสีมาได้ประกอบพิธีเปิดและเฉลิมฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ระหว่างวันที่ ๑๕ - ๑๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๗^๖ ซึ่งในวันที่ทำพิธีเปิดนั้นประติมากรรมรูปท้าวสุรนารียังจัดทำไม่เสร็จ แต่ได้นำรูปที่หล่อด้วยปูนปลาสเตอร์ทาสีทองสำริดมาตั้งไว้ เพื่อเรียโรหุบทรรพย์ในการจัดสร้าง ดังความในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๗ ดังนี้

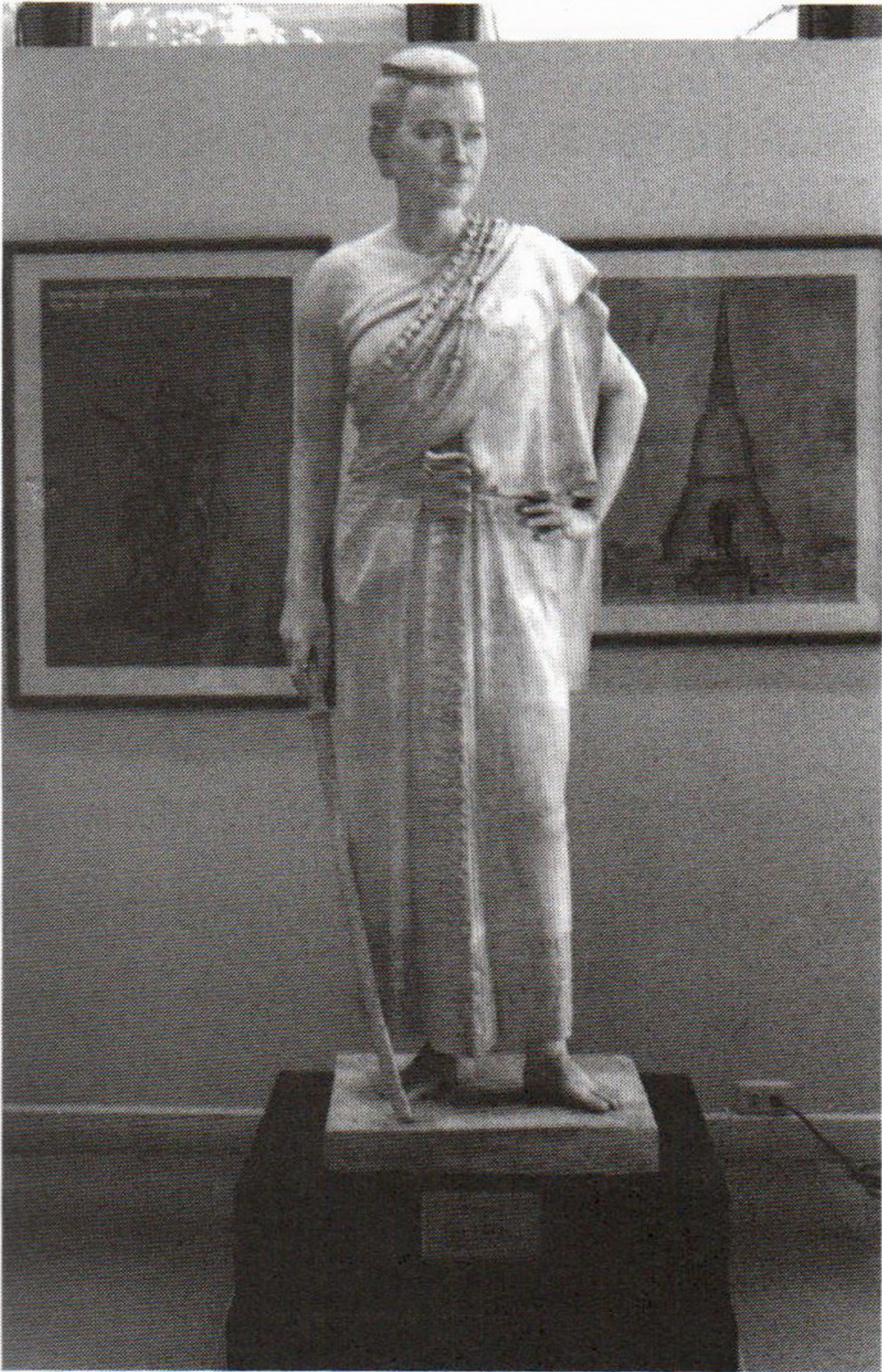
“...เกล้ากระหม่อมขอถวายรูปท้าวสุรนารีที่นายเพโรจีนัน อันตัดจากหนังสือพิมพ์มาเพื่อทอดพระเนตร บันดีพอใช้ เมื่ออ่านหนังสือได้รูปว่าตั้งและฉลองกันแล้วก็ตกใจ อะไรหล่อแล้วเสร็จเร็วจริงได้เห็นเมื่อต้นเดือนกำลังทำหุ่นปลาสเตอร์อยู่ยังไม่แล้วจึงไปฟังข่าวที่นายเพโรจีนัน ได้ความว่า เอารูปปลาสเตอร์ทาเป็นสีทองสัมฤทธิ์ไปตั้งที่ไหนดูไม่ออก เห็นจะสูงอยู่เพราะเห็นหลังคามุงกระเบื้องหนุนหลังอยู่เบื้องต่ำ...”^๗

ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเสร็จเมื่อใด แต่หลังจากที่ได้ทำพิธีเปิดแล้ว จังหวัดนครราชสีมา ยังคงส่งเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดทำรูปท้าวสุรนารี มาให้กรมศิลปากรอีก โดยวันที่ ๑๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๘ ส่งมา ๗๗ บาท วันที่

^๕ พันศ ศกุนตนาถ และคณะบรรณาธิการ, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครราชสีมา, (นครราชสีมา, ห.จ.ก. นิวสมบูรณการพิมพ์, ๒๕๒๖) หน้า ๒๖๑.

^๖ ในช่วงเวลานั้นประเทศไทยยังกำหนดให้วันขึ้นปีใหม่เป็นวันที่ ๑ เมษายน ดังนั้นในเดือนมกราคมจึงยังอยู่ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ รัฐบาลเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่เป็นวันที่ ๑ มกราคม ตามสากลในพุทธศักราช ๒๔๘๔.

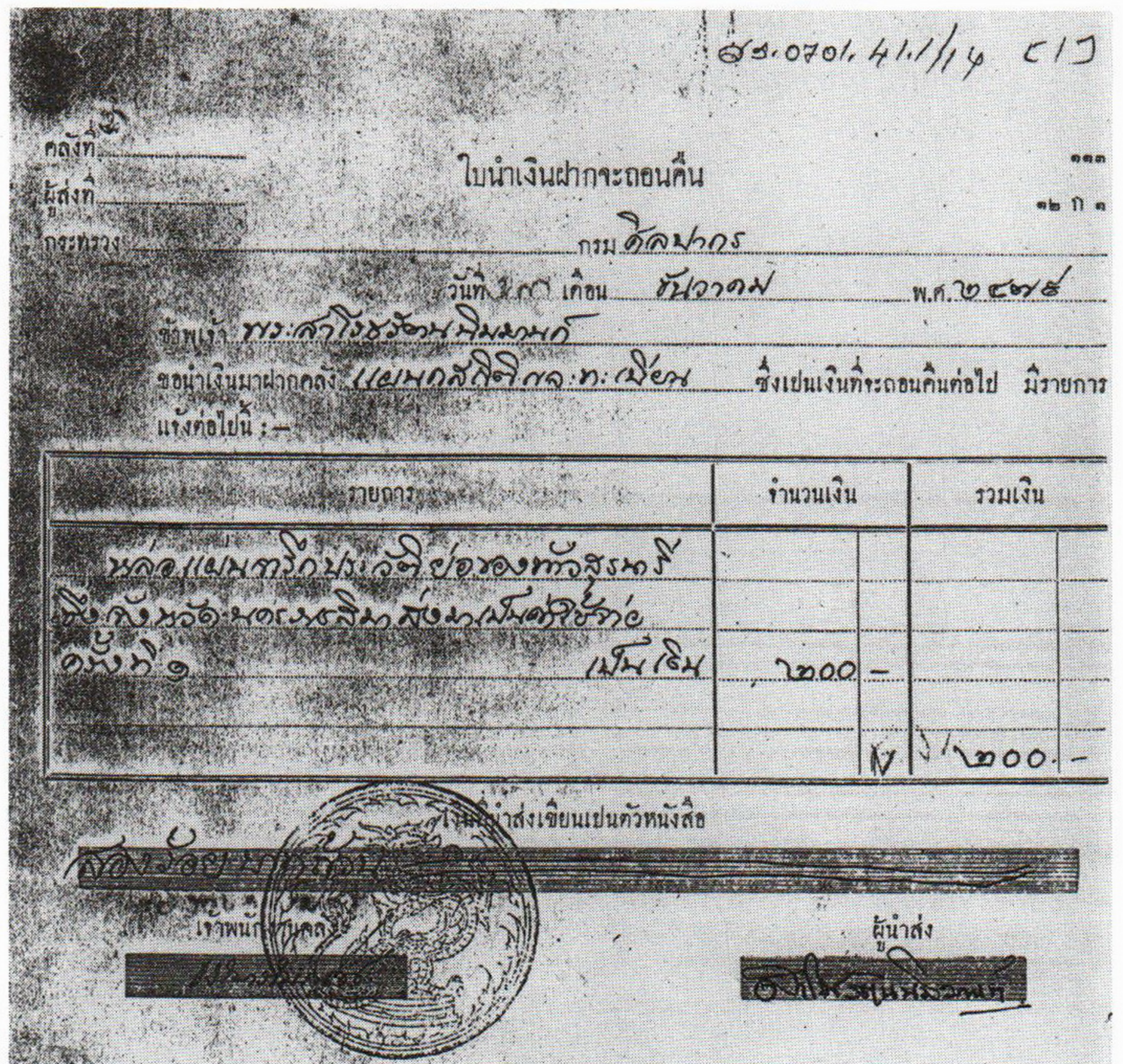
^๗ สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารสนสมเด็จ ภาค ๓, (กรุงเทพฯ, ๒๔๙๔), หน้า ๒๕ - ๒๖.

รูปที่ ๔ ประติมากรรมต้นแบบรูปท้าวสุรนารี
จัดแสดง ณ หอประติมากรรมต้นแบบ กรมศิลปากร

๒๗ กรกฎาคม ส่งมา ๑๐๐ บาท^๙ ซึ่งรวมจนถึงวันที่
๒๗ กรกฎาคม จังหวัดนครราชสีมาส่งเงินมาแล้ว
จำนวน ๑,๑๓๔ บาท ในเดือนธันวาคม พุทธศักราช
๒๔๗๙ ส่งเงินค่าหล่อแผ่นจารึกประวัติย่อท้าวสุรนารี
มาอีก ๒๐๐ บาท^๙ (รูปที่ ๕)

อนึ่ง ที่โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย ในเขตอำเภอ
เมืองนครราชสีมา มีประติมากรรมรูปท้าวสุรนารีทำ
ด้วยปูนปลาสเตอร์อยู่ ประติมากรรมรูปนี้สร้างขึ้น
ตั้งแต่ช่วงที่เปิดอนุสาวรีย์ และต่อมาได้นำมาไว้ที่
โรงเรียนราชสีมาเนื่องจากเป็นโรงเรียนประจำจังหวัด
และเก็บรักษามาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งก็ได้มีการซ่อมแซม
อยู่หลายครั้ง^{๑๐} จากข้อมูลดังกล่าวผู้เขียนสันนิษฐาน
ว่าประติมากรรมรูปท้าวสุรนารีที่ทำด้วยปูนปลาสเตอร์
และตั้งไว้ในครั้งที่เปิดอนุสาวรีย์อย่างเป็นทางการ
อาจเป็นประติมากรรมที่เก็บรักษาไว้ที่โรงเรียน
ราชสีมาวิทยาลัยรูปนี้ก็ว่าได้ (รูปที่ ๖)

รูปที่ ๕ สำเนาใบนำเงินฝากค่าหล่อ
แผ่นจารึกประวัติย่อท้าวสุรนารี
ที่จังหวัดนครราชสีมา ส่งมาให้กรมศิลปากร
เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๙

^๙ “การสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (พุทธศักราช ๒๔๗๗),” เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ศธ ๐๗๐๑.๔๑/๒, หอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ.

^{๑๐} “หล่อแผ่นจารึกประวัติย่อท้าวสุรนารี (พุทธศักราช ๒๔๗๙ - ๒๔๘๖),” เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ศธ ๐๗๐๑.๔๑/๑๔,
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

^{๑๑} สุเมธ สิงหวรรณ และคณินิจ ม้วจะบก อาจารย์โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย, สัมภาษณ์, ๕ มกราคม ๒๕๕๘.

รูปที่ ๖ ประติมากรรมรูปท้าวสุรนารีทำด้วยปูนปลาสเตอร์
เก็บรักษาอยู่ที่โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย

ต่อมาในวันที่ ๑๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๐ จังหวัดนครราชสีมาได้มีหนังสือหารือไปยังปลัดกระทรวงมหาดไทย ให้พิจารณาจัดสรรงบประมาณของกระทรวงเป็นเงิน ๘๖๒.๑๒ บาท เพื่อชำระให้แก่กรมศิลปากร เป็นค่าจัดทำลวดลายประดับติดแทนฐานอนุสาวรีย์ แผ่นประวัติการก่อสร้าง และประวัติย่อท้าวสุรนารี โดยให้เหตุผลว่างบประมาณที่ใช้ในการก่อสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ได้จากการเรียไรและงานฉลองประจำปี ซึ่งดำเนินการมา ๓ ครั้งแล้วยังชำระหนี้ให้แก่กรมศิลปากรไม่หมดและไม่แน่ใจว่าจะสามารถหางบประมาณในส่วนที่เหลือได้ครบหรือไม่ ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้มีหนังสือตอบกลับมายังจังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ปีเดียวกันว่าการสร้างอนุสาวรีย์ไม่มีประเภทเงินจ่ายในงบประมาณและทางกระทรวงไม่มีงบประมาณส่วนใดพอที่จะให้จ่ายได้เนื่องจากไม่เกี่ยวกับราชการ ให้จังหวัดนครราชสีมาพิจารณาหาเงินจ่ายต่อไป^{๑๑}

^{๑๑} “จังหวัดนครราชสีมาขอจ่ายเงินเป็นค่าหล่ออนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (พุทธศักราช ๒๔๘๐),” เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท ๐๒๐๑.๒.๓/๘๔, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

^{๑๒} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ บรรณาธิการ, ทะเบียนโบราณสถานทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๑ (๒๔๗๘ - ๒๕๒๓), เอกสารกองโบราณคดี หมายเลข ๑๓/๒๕๓๒, (ม.ป.ท., ๒๕๓๓), หน้า ๑๕.

^{๑๓} จังหวัดนครราชสีมา, ที่ระลึกสร้างแทนฐานอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีใหม่ พ.ศ.๒๕๑๐, (นครราชสีมา, บริษัทรวมจิตราชสีมา, ๒๕๑๐), หน้า ๑๑ - ๒๓.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖ - ๕๑.

ในปีเดียวกันนี้ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเป็นโบราณสถานของชาติ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๔ ตอนที่ - วันที่ ๓ มกราคม ๒๔๘๐ หน้า ๒๒๘๕ - ๒๒๘๗^{๑๒}

ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๐๖ จังหวัดนครราชสีมามีโครงการที่จะบูรณะปรับปรุงอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีให้มีความสง่างามมากขึ้น จึงมีหนังสือถึงผู้อำนวยการสำนักผังเมืองและอธิบดีกรมศิลปากร ขอให้เจ้าหน้าที่ออกแบบและประมาณค่าใช้จ่าย ซึ่งแบบของอนุสาวรีย์ที่ออกแบบโดยกรมศิลปากร มีการขยายฐานออกไปเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๒๕ x ๒๕ เมตร แบบฐานที่ขยายออกไปนี้ปรากฏว่ามีขอบเขตถึงบ้านเรือนราษฎร จึงได้จัดการประชุมหารือในวันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗ ที่ประชุมมีมติให้เทศบาลเมืองนครราชสีมาปรับปรุงแทนฐานอนุสาวรีย์ตามความเหมาะสม^{๑๓} แต่ในระยะต่อมา นายสวัสดิวงศ์ ปญท์ศน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมาให้มีการพิจารณาการสร้างอนุสาวรีย์ขึ้นใหม่และตรวจสอบพื้นที่โดยละเอียด ผลการพิจารณา

มีมติว่า ควรขยายฐานอนุสาวรีย์และสร้างใหม่ตามแบบของกรมศิลปากร จึงมีหนังสือถึงกรมศิลปากร ขอแบบก่อสร้างโดยละเอียดรวมทั้งรายการก่อสร้างและประมาณราคา แบบฐานที่สร้างใหม่นี้ใช้หินอ่อนทั้งหมด งบประมาณก่อสร้างประมาณ ๑,๔๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งจังหวัดนครราชสีมาเห็นว่าเป็นราคาที่สูงมาก จึงได้มีการหารือกับกรมศิลปากรขอเปลี่ยนวัสดุจากหินอ่อนมาเป็นหินขัดหรือหินล้างแทน และทำการประกวดราคาเพื่อหาผู้รับจ้างในเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๐

ในการสร้างแทนฐาน ได้เคลื่อนย้ายรูปท้าวสุรนารีมาตั้งอยู่ ณ แทนฐานชั่วคราว บริเวณสนามหน้าศาลากลางจังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม และเมื่อสร้างฐานอนุสาวรีย์เสร็จสมบูรณ์แล้ว จึงทำพิธีเคลื่อนย้ายรูปท้าวสุรนารีกลับมาตั้ง ณ แทนฐานเดิมเมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๐ รวมค่าก่อสร้างฐานอนุสาวรีย์ใหม่เป็นเงินทั้งสิ้น ๖๒๔,๖๖๗ บาท^{๑๔}

รูปที่ ๗ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีในปัจจุบัน ซึ่งได้มีการก่อสร้างฐานขยายขึ้น

สำหรับจารึกข้อความประวัติการสร้างและการบูรณะอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีนี้ได้จารึกลงแผ่นทองแดงรูปเสมา โดยจารึกด้านหน้าใช้ข้อความตามเดิม ส่วนด้านหลังมีข้อความประวัติการสร้างและบูรณะอนุสาวรีย์ ดังนี้

ท้าวสุรนารี

ถึงอัฐมกรรม เมื่อ เดือน ๕ ปีวอก อัฐวาศก

ฉ.ศ. ๑๒๑๔ (พ.ศ. ๒๓๙๕) อายุ ๘๑ ปี

เจ้าพระยามหิธรวิบุตย์ ผู้เป็นสวามีได้มาปกปักรักษาและสร้างเจดีย์

บรรจุอัฐิไว้ ณ วัดศาลาลอย ซึ่งท้าวสุรนารีได้สร้างขึ้น

ต่อมาเจดีย์นั้นชำรุดลง

พลตรี พระยาสิงหเสนี (สะอาด สิงหเสนี)

เมื่อเป็นพระยาประสิทธิศักดิ์การ ข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้สำเร็จราชการมณฑลนครราชสีมา

องคมนตรี และ รัฐมนตรี

ได้บริจาคทรัพย์สร้างกุฎขนาดเล็ก บรรจุอัฐิท้าวสุรนารีขึ้นใหม่ที่วัดกลาง (วัดพระนารายณ์มหาราช)

สร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)

ต่อมาที่ชำรุดทรุดโทรมลงอีก ทั้งอยู่ในที่คับแคบ ไม่สง่างามสมควรเกียรติ

พระยากำธรพายัพทิศ (ดิศ อินทรโสฬส) ผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมา

นายพันเอก พระเว็กรูปโฉดามิตร (ทอง รักสงบ) ผู้บังคับการมณฑลทหารบกที่ ๕

พร้อมด้วยข้าราชการ และประชาชนชาวนครราชสีมา

ได้พร้อมใจกันสร้างอนุสาวรีย์รูปท้าวสุรนารีด้วยทองแดง นำอัฐิของท่าน

มาบรรจุไว้ในฐานรองรับ สร้างเสร็จประดิษฐานไว้ ณ ประตุนุ้มน้ำ

เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๗

ครั้น พ.ศ. ๒๕๑๐ ฐานอนุสาวรีย์ชำรุด

ข้าราชการประชาชนชาวนครราชสีมา มีนายสวัสดิ์วงศ์ ปฏิทัศน์

ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ได้พร้อมใจกันสร้างฐานอนุสาวรีย์

บรรจุอัฐิท้าวสุรนารีขึ้นใหม่ ณ ที่เดิม เพื่อให้เป็นศรีสง่า

แก่บ้านเมือง และเชิดชูเกียรติท้าวสุรนารี วีรสตรีไทย ตลอดกาลนาน

สร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐

อัฐิของท้าวสุรนารี ซึ่งเดิมบรรจุอยู่ในโกศเคลือบ
นั้น นำมาบรรจุไว้ในผอบทองคำ ใส่ในโกศเคลือบอีกชั้น
หนึ่ง แล้วนำไปใส่ไว้ในตู้กระจกสีเหลี่ยมและบรรจุไว้ใน

ฐานของอนุสาวรีย์^{๑๕} ส่วนจารึกแผ่นทองแดงและศิลา
ของเดิมนั้น ได้นำไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ มหาวิทยาลัย จังหัดนครราชสีมา

^{๑๕} จังหวัดนครราชสีมา, ที่ระลึกสร้างแทนฐานอนุสาวรีย์ ท้าวสุรนารีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๐, หน้า ๕๓ - ๕๖.

The Fine Arts Department and Thao Suranaree Monument Construction

A venerable person, the highly revered Thao Suranaree (Khunying Mo or Lady Mo) is the city heroin of Nakhon Ratchasima Province. Hence, a memorial monument for her bravery was erected in front of the archaeological Chumphon Gate, Muang District, Nakhon Ratchasima Province. The Fine Arts Department took responsibility for the monument design and construction in compliance with an official letter from Phraya Kamthorn Phayabthit (Dis Intharasorot), Nakhon Ratchasima Governor notifying Nakhon Ratchasima population's wish to have a monument built to commemorate Thao Suranaree's sacrifice. For this undertaking, a budget of 1,200 baht provided to the Fine Arts Department. To begin, Professor Silpa Bhirasri (Corrado Feroci) was assigned to design and proceed with sculpting. It is a cast bronze statue, 325 kg. in weight, 1.85 m. in height, standing female in Dok Krathum hair style, wearing brocade with striped pattern and oblique shoulder top, her head looking down a bit, holding a sword in the right hand, akimbo left handed, standing while taking a short step forward by the left foot.

The opening ceremony of Thao Suranaree monument was organized on January 15 - 16, 1934. On that day her sculpture was not yet finished but placed instead the plaster statue painted in bronze so as to collect donation or raising fund for further construction that eventually completed on unknown date. But after that, more funding offered to the Fine Arts Department from time to time until July 27, 1935 in an amount of 1,134 baht. Later in December 1936, another 200 baht was given for making a plate inscription of Thao Suranaree's brief life history. The monument is registered a national ancient monument not long after announcement made in the Royal Gazette No.54 dated January 3, 1937, Section page 2,285-2,287.

Once again in 1963, another letter from Nakhon Ratchasima Province was sent to the Fine Arts Department advising a project on improvement of Thao Suranaree Monument had been planned and thus requested the Fine Arts Department for a new design together with an estimated budget. With reference to the Fine Arts Department's proposed design, the Monument would have an extended marble square pedestal of 25x25 m. and the construction cost was 1,400,000 baht which was quite high for the Province. Anyway, after a consultation, the material was changed from marble to terrazzo floor or wash stone instead as mutually agreed. During the improvement, the heroin statue was temporary transferred to the provincial hall and moved back to locate at the same place on November 29, 1967. The total budget for the new basement was 624,667 baht.

For these reasons, Thao Suranaree Monument is viewed in more graceful look and still remains "Soul of Nakhon Ratchasima locals and Thai people" up to the this time.

Translated by Sukanya Phromphon

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ และการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ. ๒๕๒๐. ๒๕๒๐.

คณินิจ ม้วจะบก อาจารย์โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๕ มกราคม ๒๕๕๘

จังหวัดนครราชสีมา. ที่ระลึกสร้างแท่นฐานอนุสาวรีย์ ท้าวสุรนารีใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๐. นครราชสีมา: บริษัทรวมจิตราชสีมา, ๒๕๑๐.

นริศรานุกต์ติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกรมพระยา. สารสนสมเด็จ ภาค ๒. กรุงเทพฯ: บริษัทคุณช่าง จำกัด, ๒๔๙๔.

_____ . สารสนสมเด็จ ภาค ๓. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๔๙๔.

พนัส ศกุนตนาค และคณะบรรณาธิการ. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา: ห.จ.ก. นิวสมบูรณ์การพิมพ์, ๒๕๒๖

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ บรรณาธิการ. ทะเบียนโบราณสถานทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๑ (พ.ศ. ๒๔๗๘ - ๒๕๒๓). เอกสารกองโบราณคดีหมายเลข ๑๓/๒๕๓๒. ม.ป.ท., ๒๕๓๓.

สุเมธ สิงหรวงศ์ อาจารย์โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๕ มกราคม ๒๕๕๘

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ ๐๗๐๑.๔๑/๒ การสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (พ.ศ. ๒๔๗๗)

_____ . เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ ๐๗๐๑.๔๑/๑๔ หล่อแผ่นจารึกประวัติย่อท้าวสุรนารี (พ.ศ. ๒๔๗๙ - ๒๔๘๖)

_____ . เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท ๐๒๐๑.๒.๓/๘๔ จังหวัดนครราชสีมาขอจ่ายเงินเป็นค่าหล่ออนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (พ.ศ. ๒๔๘๐)